

Από τον εντοπισμό, στην συντήρηση και την αποκατάσταση: Η ιστορία διάσωσης ενός αμφιπρόσωπου εκκλησιαστικού λάβαρου (Γαλήνη Στεργίου, B.Sc. Συντηρήτρια εκκλησιαστικών κειμηλίων και έργων τέχνης)

[/ Πεμπτούσια](#)

Στο παρόν άρθρο παρουσιάζονται οι εργασίες συντήρησης και αποκατάστασης ενός αμφιπρόσωπου εκκλησιαστικού λάβαρου από τον Ιερό Ναό του Αγίου Νικολάου του χωριού Μόλιστας. Η τεχνική, τα διακοσμητικά σχέδια και τα χρώματα υποδεικνύουν την προέλευση του κειμηλίου από εργαστήριο με έδρα το χωριό Χιονιάδες, Ιωαννίνων. Μετά το πέρας των εργασιών συντήρησης και αποκατάστασης το κειμήλιο επιστράφηκε στον Ιερό Ναό του Αγίου Νικολάου, αφού πρώτα τοποθετήθηκε σε κατάλληλα διαμορφωμένη ξύλινη προθήκη.

Εισαγωγή - Χιονιαδίτικη παράδοση

Το χωριό Μόλιστα εντοπίζεται γεωγραφικά 10 χλμ ΒΑ της κωμόπολης της Κόνιτσας σε υψόμετρο 840 μ., και διοικητικά ανήκει στον αντίστοιχο Δήμο

Κόνιτσας της Περιφερειακής Ενότητας Ηπείρου και αριθμεί 23 μόνιμους κατοίκους βάση της τελευταίας απογραφής του 2011. Ο οικισμός της Μόλιστας αναπτύσσεται στις δυτικές παρυφές του όρους Σμόλικας, εντός πυκνούς δασώδους έκτασης, και αμφιθεατρικά, εντός μικρής γεωμορφολογικής λεκάνης με άφθονη παρουσία φυσικών πηγών νερού. Γειτνιάζει με τα χωριά Γαναδιό και Μοναστήρι από κοινού με τα οποία αποτελεί γνήσιο δείγμα της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής και λαϊκής τέχνης που χαρακτηρίζει την Κονιτσιώτικη παράδοση (Γκουτος 2003). Ο Ιερός Ναός του Αγίου Νικολάου βρίσκεται στο κέντρο του χωριού, ένα επίπεδο επάνω από την κεντρική πλατεία. Αποτελεί ξυλόστεγη τρίκλιτη βασιλική με έτος κτήσεως το 1878 (κτητορική πλάκα), και φέρει περίτεχνο ξυλόγλυπτο τέμπλο φιλοτεχνημένο από Μετσοβίτες τεχνίτες (Κούσιος 1971, Γκούτος 2003).

Εικόνες 1. Η αρχική κατάσταση της διατήρησης του αμφίπλευρου λάβαρου πριν τις εργασίες συντήρησης.

Σε κοντινή απόσταση από την Μόλιστα εντοπίζεται το σύνολο των χωριών το οποίο ιστορικά καλείται Μαστοροχώρια, οι τεχνίτες, οι λιθοξόοι και οι καλλιτέχνες των οποίων πρωτοστάτησαν στην διαμόρφωση της ιδιαίτερης αρχιτεκτονικής και λαϊκής τέχνης που κυριάρχησε στον χαρακτήρα τόσο των χωριών της ευρύτερης περιοχής της παλιάς περιφέρειας Κονίτσης, όσο και άλλων περιοχών. Το δυσπρόσιτο και απομονωμένο ορεινό ανάγλυφο της περιοχής συνέβαλε στην διαμόρφωση μιας διακοινοτικής συντεχνίας μαστόρων και τεχνιτών. Οι βιοποριστικές ανάγκες αλλά και η γειτονία με τα βόρεια περάσματα της οροσειράς της Πίνδου, οδήγησαν από πολύ νωρίς τους ντόπιους μαστόρους

στα πέρατα της επικράτειας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Μάλιστα όπως φαίνεται, με το πέρασμα των ετών οι τεχνίτες του κάθε χωριού ανέπτυξαν την εξειδίκευσή τους και διαμόρφωσαν μαστορικές σχολές και τεχνοτροπίες. Το χωριό Χιονιάδες τοποθετείται 17 χλμ. ΒΔ της Μόλιστας, σε υψόμετρο 1150 μ. στις νότιες πλαγιές του ορεινού συμπλέγματος του Γράμμου και κατά τους χειμερινούς μήνες δεν διαθέτει κανένα κάτοικο.

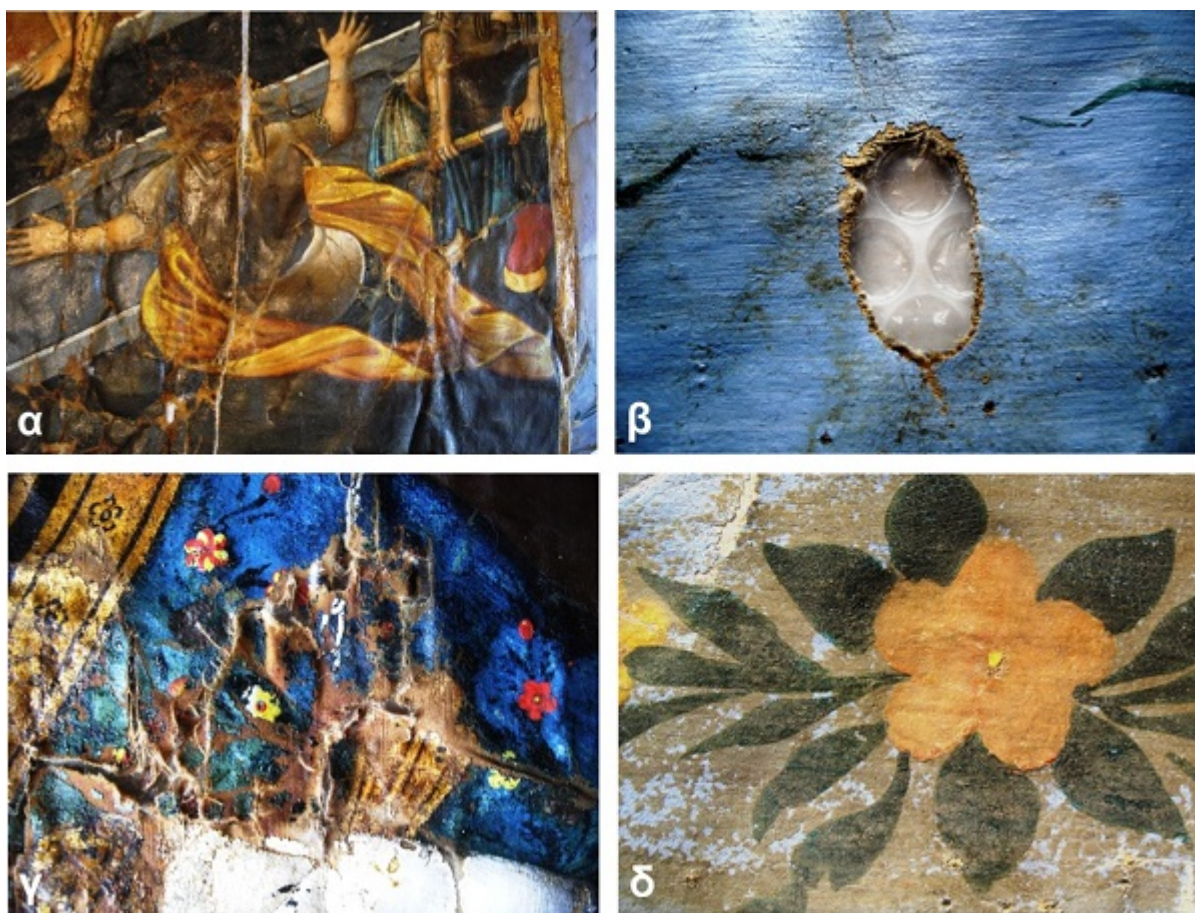
Εικόνα 2. Λεπτομέρεια της επιγραφής.

Οι Χιονιάδες αποτέλεσαν παραδοσιακά πατρίδα πολλών καλλιτεχνών, ζωγράφων και αγιογράφων (Μακρής 1981). Η χιονιαδίτικη ζωγραφική τέχνη ήκμασε για ένα διάστημα δυόμιση αιώνων με τα παλαιότερα έργα αυτής να υπάγονται στην ύστερη φάση της μεταβυζαντινής τέχνης. Τα τέλη του 19ου αι. και οι αρχές του 20ου αι. χαρακτηρίζονται από την μεταστροφή της ζωγραφικής τεχνοτροπίας από λαϊκότροπα σε δυτικότροπα πρότυπα (Μακρής 1981). Η ζωγραφική τέχνη στους Χιονιάδες ασκήθηκε στη βάση της οικογενειακής επαγγελματικής ενασχόλησης με τα νεώτερα μέλη της οικογένειας να μαθητεύουν κοντά στους έμπειρους συγγενείς τους (Μακρής 1981). Ανάλογα με τον βαθμό εξέλιξης τους στη ζωγραφική, συχνά γίνονταν συνεργάτες τους και τους διαδέχονταν ή έκαναν δικά τους συνεργεία με τον ίδιο τρόπο (Σκούρτης 2004). Μία από τις πιο γνωστές οικογένειες ζωγράφων ήταν αυτή των Παπακωστάδων ή Μαρινάδων. Τοιχογραφημένοι ναοί και ένα πλήθος φορητών εικόνων, αποτελούν σήμερα το μεγαλύτερο και το σημαντικότερο τμήμα της χιονιαδίτικης ζωγραφικής παράδοσης.

Παρουσίαση του λαβάρου

Το λάβαρο είναι αμφιπρόσωπο και απεικονίζει από την μία πλευρά τον Άγιο Νικόλαο και από την άλλη πλευρά την Ανάσταση του Χριστού (Εικόνα 1). Οι διασωθείσες διαστάσεις του είναι 94 x 77 εκ., ενώ σύμφωνα με την επιγραφή που εντοπίζεται στο κάτω μέρος του (πλευρά Ανάστασης του Χριστού) και η οποία αναγράφει «Διά χειρός Χριστόδουλου Αναστάσιου Νέου Ζωγράφου εκ Χιονιάδων, 1874» καθίσταται εφικτή η χρονολόγησή του (Εικόνα 2). Γίνεται αντιληπτό ότι το

κειμήλιο αυτό είναι παλαιότερο κατά τέσσερα χρόνια της κτήσεως του Ιερού Ναού στο οποίο εντοπίστηκε. Το δεδομένο αυτό θα μπορούσε να υποστηρίξει την υπόθεση της παραγγελίας του λαβάρου κατά την έναρξη των εργασιών κτήσεως του Ιερού Ναού ή την παραγγελία του για άλλο σκοπό και την μετέπειτα αφιέρωσή του στον Ιερό Ναό. Ο καλλιτέχνης που διευκρινίζεται ως δημιουργός, ο Χριστόδουλος Παπακώστας-Μαρινάς (1857-1932), γιός του Αναστάσιου (1856) και αδερφός του Θωμά (1864-1930), επίσης γνωστών καλλιτεχνών της οικογένειας, αποτελεί έναν από τους πιο γνωστούς αγιογράφους του παραδοσιακού εργαστηρίου των Χιονιάδων (Μακρής 1981).

Εικόνα 3. α. Λεπτομέρεια από τις έντονες τσακίσεις και σχισμές του υποστήριγματος, β. Λεπτομέρεια οπής από τρωκτικό, γ. Τμηματική λεπτομέρεια απώλειας προετοιμασίας, δ. Οξειδωμένο στρώμα προστασίας.

Το έργο βρισκόταν για μεγάλο χρονικό διάστημα, ίσως δεκαετίες, στην αποθήκη του Ιερού Ναού και κανείς από τους υπεύθυνους της εκκλησίας δεν γνώριζε την ύπαρξη του. Έτσι κατά τις εργασίες συντήρησης που έλαβαν χώρα στον Ιερό Ναό το 2012, το λάβαρο απομακρύνθηκε με τα απορρίμματα της συντήρησης, καθώς λόγω των έντονων ατμοσφαιρικών επικαθήσεων και τις γενικότερης κακής κατάστασης διατήρησής του θεωρήθηκε ως ένα κοινό τμήμα παλαιού και τσαλακωμένου υφάσματος. Δεν άργησε όμως η περιέργεια ενός κατοίκου της

Μόλις να το βγάλει από τον προς απόρριψη σωρό. Ο σώστης του έργου αναγνώρισε την πιθανή σημασία του μέσω της διάκρισης τμημάτων του χρωματικού μοτίβου και το περισυνέλλεξε. Μέσω απλοϊκών μεθόδων προσπάθησε να το ξεδιπλώσει με τη χρήση νερού, και εκθέτοντας το στον ήλιο, ενώ επίσης τοποθέτησε κολλητική ταινία στις σχισμές, ενέργειες που προκάλεσαν επιπλέον αλλοιώσεις στο έργο.

Κατά συνέπεια η γενικότερη κατάσταση διατήρησης του εκκλησιαστικού κειμηλίου κατά την παράδοσή του στην συγγραφέα επεικώς θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως κάκιστη. Το κύριο βαμβακερό υφασμάτινο υποστήριγμα, απλής ύφανσης, χρώματος ανοιχτού καστανού παρουσίαζε εξασθένηση της ύφανσης κυρίως περιμετρικά, έντονες τσακίσεις και σχισμές (Εικόνα 3α), οπές από τρωκτικά και γενικότερες απώλειες υλικού μικρής και μεγάλης κλίμακας (Εικόνα 3β). Το υπόστρωμα της ζωγραφικής επιφάνειας, αποτελούμενο από ένα λεπτό στρώμα προετοιμασίας λευκού χρώματος, παρουσίαζε περιμετρικές και σημειακές απώλειες σε αρκετά σημεία του έργου (Εικόνα 3γ). Ενώ, η ζωγραφική επιφάνεια, την οποία συνθέτουν ελαιοχρώματα, χαρακτηριζόταν επίσης από σημειακές και περιμετρικές απώλειες, καθώς και από ένα εκτεταμένο δίκτυο ρωγματώσεων. Τέλος, η προστασία της ζωγραφικής επιφάνειας, ένα αρκετά παχύ και οξειδωμένο στρώμα βερνικιού, εντοπίστηκε επιβαρυνμένο από έντονες ατμοσφαιρικές επικαθήσεις και λεκέδες από κεριά (Εικόνα 3δ).

Συντήρηση

Εικόνα 4. Κατά την διάρκεια του χημικού καθαρισμού της ζωγραφικής επιφάνειας.

Τα αρχικά στάδια της συντήρησης του έργου περιελάμβαναν την φωτογραφική τεκμηρίωση, την σχεδιαστική αποτύπωση και τον προκαταρκτικό επιφανειακό καθαρισμό της ζωγραφικής επιφάνειας για την απομάκρυνση των ατμοσφαιρικών ρύπων. Ακολούθησε η ολική επιπεδοποίηση του υποστρώματος και η στερέωση της ζωγραφικής επιφάνειας. Τις εργασίες αυτές διαδέχθηκαν σημειακές δοκιμές (spot test) διαλυτότητας και ακολούθησε η αφαίρεση των λιπαρών επικαθήσεων με μηχανικό καθαρισμό και η αφαίρεση του στρώματος του οξειδωμένου βερνικιού με χημικό καθαρισμό (Εικόνα 4). Στην συνέχεια έγινε η στερέωση και η ένωση των σχισμών (Εικόνα 5).

Εικόνα 5. Ένωση σχισμής με θερμοπλαστική ταινία.

Κατά το τελικό στάδιο συντήρησης πραγματοποιήθηκαν εργασίες αισθητικής αποκατάστασης, όπου αυτή κρίθηκε απαραίτητη και με τον δέοντα σεβασμό ως προς το ύφος και την ιστορικότητα του έργου. Τις εργασίες αυτές σφράγισε εν τέλει ένα νέο στρώμα προστατευτικού βερνικιού. Με το πέρας των εργασιών συντήρησης και σε συνεννόηση με την επιτροπή του Ιερού Ναού του Αγίου Νικολάου Μόλιστας κατασκευάστηκε ειδική αμφίπλευρη ξύλινη προθήκη. Η

τοποθέτηση του διασωθέντος εκκλησιαστικού κειμηλίου σε κατάλληλη θέση εντός του Ιερού Ναού ολοκλήρωσε την αποκατάστασή του στην συλλογή των κειμηλίων αυτού (Εικόνα 6).

Εικόνα 6. Άποψη, από το εσωτερικό του ναού, με το λάβαρο στην τελική του θέση εντός της προθήκης.

Βιβλιογραφία

Γκούτος, Χ. (2003) Η επαρχία της Κόνιτσας και η Μόλιστα επί τουρκοκρατίας. Αθήνα: εκδόσεις Σάκκουλα.

Κούσιος, Μ. (1971) Ιστορία του χωριού μου. Αθήνα.

Μακρής, Α.Κ. (1981) Χιονιαδίτες ζωγράφοι. 65 λαϊκοί ζωγράφοι από το χωριό Χιονιάδες της Ηπείρου. Αθήνα: εκδόσεις Μέλισσα.

Σκούρτης, Κ. (2004) Ξυλόγλυπτες και ζωγραφικές κασέλες από τους Χιονιάδες της Ηπείρου. Αθήνα: εκδόσεις «εκ Χιονιάδων».